

НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

КАХОВИЧ О. О.,
кандидат наук з державного управління,
доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 347.66

РЕАЛІЗАЦІЯ СПАДКОВИХ ПРАВ

У статті досліджено практичні питання реалізації спадкових прав. Проаналізовано цивільно-правове регулювання спадкових відносин. Розглянуто питання прийняття й відмови від спадщини.

Ключові слова: *спадщина, склад спадщини, прийняття спадщини, спадкоємець, активне спадкування, пасивне спадкування.*

В статье исследованы практические вопросы реализации наследственных прав. Проанализировано гражданско-правовое регулирование наследственных отношений. Рассмотрены вопросы принятия и отказа от наследства.

Ключевые слова: *наследство, состав наследства, принятие наследства, наследник, активное наследование, пассивное наследование.*

The article deals with the practical issues of realization of inheritance rights. The civil law regulation of hereditary relations is analyzed. Issues of acceptance and rejection of inheritance are considered.

Key words: *inheritance, composition of inheritance, acceptance of inheritance, inheritor, active inheritance, passive inheritance.*

Вступ. Спадкування є одним із найдавніших інститутів права, дослідження та вивчення якого залишається завжди актуальним. Інститут спадкування є одним зі стрижневих елементів галузі цивільного права, суспільне значення якого полягає в тісному зв'язку з особистими інтересами людини. Практично кожна людина зіштовхується з різноманітними проблемами, які пов'язані з укладенням заповіту чи прийняттям спадщини.

Незважаючи на практичну сформованість спадкового законодавства, інститут спадкового права є полем дослідження багатьох учених-цивілістів, а саме: О. Дзери, А. Довгерта, Ю. Заїки, Л. Козловської, В. Луця, Є. Фурси, С. Фурси, Є. Харитонова й ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем правового регулювання здійснення суб'єктивного права спадкування та практичних питань реалізації спадкових прав.

Результати дослідження. Відповідно до п. 1 ст. 1268 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, право на прийняття спадщини є суб'єктивним цивільним правом, яке розкривається через наявність вибору спадкоємця – прийняти спадщину чи відмовитися від неї. Тобто особа, яка має право на спадкування з моменту відкриття спадщини, не є суб'єктом таких відносин, у яких перебував спадкодавець, і, відповідно, не наділена тією низкою прав, які

йому належали. Оскільки спадщина не переходить автоматично до спадкоємця, то для набуття відповідних прав та обов'язків спадкоємець має прийняти спадщину.

Прийняття спадщини – це вчинення спадкоємцем дій, які виражають його волю на отримання спадщини. Отже, спадкоємець засвідчує свою згоду на вступ у всі правовідносини спадкодавця, які в сукупності являють собою спадщину.

Відповідно до п. 4.1 розділу 1 частини II Методичних рекомендацій щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із ужиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя, схвалених Рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29 січня 2009 року, прийняття спадщини вимагає наявності деяких умов, а саме:

- здійснення спадкоємцем цивільного права має бути вільним і на власний розсуд, без фізичного чи психічного тиску з боку інших спадкоємців,
- право спадкоємця має бути спрямоване на набуття спадщини загалом, оскільки часткове прийняття спадщини не допускається;
- прийняття спадщини або відмова від її прийняття повинні бути здійснені в установленому законом порядку та в установленій законом строк.

Відповідно до ч. 2 ст. 1268 ЦК України, законодавець не визнає прийняття спадщини з умовою чи із застереженням. Іноді спадкоємці пов'язують можливість прийняття спадщини з певними обставинами. Наприклад, погоджуються прийняти спадщину в тому разі, якщо на них не буде покладено обов'язок сплати боргових зобов'язань спадкодавця, або приймуть спадщину лише тоді, коди від своєї частки відмовиться інший спадкоємець, тощо. Але висування таких умов заборонено законом. Прийняття спадщини є безумовним. Бувають випадки, коли спадкоємець, використовуючи деякі обставини, має можливість у власних інтересах визначати порядок спадкування або здійснювати вплив на обсяг майнових прав інших спадкоємців спадкодавця. Наприклад, спадкоємець може заявити, що оскільки він один проживає найближче до земельної ділянки, яка є спадковим майном, то саме йому треба й прийняти її у власність. Або порівняно з іншими спадкоємцями він отримав найменшу частку спадщини, отже, брати участь у відшкодуванні витрат на поховання спадкодавця він не буде. Висування застережень з боку спадкоємця є неприпустимим. Прийняття спадщини є беззастережним.

Крім того, прийняття спадщини стосується всього спадкового майна в частці спадкоємця. Прийняття спадщини є єдиною дією незалежно від характеру спадкового майна та місця його перебування. Тому немає потреби приймати спадщину по окремих об'єктах (наприклад, цінні папери, квартира, земельна ділянка тощо). Це також означає, що спадкоємець має право прийняти одну частину спадщини, а від іншої відмовитися.

Спадкоємець, який прийняв частину спадщини, вважається таким, що прийняв усю спадщину, звичайно, у межах своєї частки [1].

Причому спадкоємець набуває право власності на майно, яке було в наявності на момент смерті спадкодавця (оголошення його померлим). Право власності на майно спадкодавця набувається спадкоємцем із часу відкриття спадщини, тобто незалежно від часу її прийняття.

Шляхом пасивного спадкування є прийняття спадщини спадкоємцем без спеціального волевиявлення. Спадкоємець, який постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом установленого строку він не заявив про відмову від неї. Малолітні, неповнолітні, недієздатні особи чи особи з обмеженою цивільною дієздатністю, якщо не висунули відмову від спадщини, будуть уважатися такими, що прийняли спадщину.

Активне спадкування передбачає подання заяви про прийняття спадщини. Спадкоємець, який не проживав постійно зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, але бажає прийняти спадщину, повинен подати нотаріусу заяву про прийняття спадщини [1].

Відповідно до ст. 1270 ЦК України, для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, із якого вона оголошується померлою. Якщо виникнення в особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється в три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття. Якщо строк, що залишився, менший за три місяці, він продовжується до трьох місяців.

Спадкоємець, який пропустив строк прийняття спадщини, може, по-перше, подати заяву нотаріусу про прийняття спадщини за умови письмової згоди всіх спадкоємців, які прийняли спадщину; по-друге, подати позов до суду для встановлення йому додаткового строку для прийняття спадщини. Причому суд може встановити додатковий строк лише за умови визнання у спадкоємця, який пропустив установлений строк, об'єктивних, непереборних, істотних обставин. До таких обставин можуть бути зараховані такі: тривала хвороба, перебування спадкоємця тривалий час за межами України, відбування покарання в місцях позбавлення волі, перебування на строковій військовій службі в Збройних Силах України тощо [2, с. 186].

Відповідно до ст. 1218 ЦК України, до складу спадщини входять як усі права, так й усі обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини та не припинилися внаслідок смерті чи визнання померлим. До таких обов'язків можуть належати обов'язки за цивільно-правовими договорами, обов'язки з відшкодування матеріальної чи моральної шкоди, присуджені судом за життя спадкодавця, витрати на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця, обов'язки за договором оренди житла з викупом.

Оскільки спадщина може містити не тільки надбання, а й витрати, то спадкоємець може відмовитися від прийняття спадщини. Відмова від прийняття спадщини є правом спадкоємця. Реалізувати своє право він може двома шляхами: по-перше, не вчиняти ніяких дій, які свідчили б про його намір прийняти спадщину, по-друге, подати заяву до нотаріуса про відмову від спадщини протягом шести місяців із часу її відкриття. Законом установлено строк на відмову від спадщини, відповідно до ст. 1270 ЦК України. Заяви про відмову від спадщини, складені від імені спадкоємців їхніми представниками, які діють на підставі довіреностей, прийняті до розгляду не будуть, згідно з п. 3 гл. 10 розділу 2 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5. Тому подавати заяву про відмову від спадщини в письмовій формі спадкоємець має особисто нотаріусу за місцем відкриття спадщини.

Відмова від прийняття спадщини є одностороннім правочином, отже, спадкоємець повинен бути цілком і повністю дієздатним. Відповідно до ст. 1273 ЦК України, правом на відмову від прийняття спадщини користуються спадкоємці з обмеженою цивільною дієздатністю, але за згодою піклувальника й органу опіки і піклування; неповнолітні спадкоємці віком від 14 до 18 років за згодою батьків, усиновлювачів, піклувальника й органу опіки та піклування; батьки, усиновлювачі, опікун можуть відмовитися від прийняття спадщини малолітньою, недієздатною особою лише з дозволу органу опіки та піклування.

Відмова від прийняття спадщини може мати як загальний, так конкретно спрямований характер. По-перше, спадкоємець може відмовитися від спадщини взагалі, по-друге, відмовитися від спадщини на користь іншої особи [3, с. 206].

Відмова від спадщини може бути визнана судом недійсною через низку підстав, зокрема через учинення відмови спадкоємцем:

- який не усвідомлював значення своїх дій або не міг керувати ними;
- під впливом обману або насильства;
- під впливом тяжкої обставини й на невігідних умовах.

Як і прийняття спадщини, так відмова від її прийняття не може бути з умовами та застереженнями з боку спадкоємця. У випадку подання спадкоємцем заяви про прийняття спадщини або про видачу свідоцтва про право на спадщину відмовитися від спадщини буде

вже неможливо. Однак законодавець залишає можливість для спадкоємця, який відмовився від прийняття спадщини, відкликати свою відмову протягом строку, встановленого для її прийняття.

Прийняття чи неприйняття спадщини спадкоємцем є суб'єктивним цивільним правом. Реалізація цього суб'єктивного права матиме наслідки як для самого спадкоємця, який виключається із суб'єктів спадкового правовідношення, так і для інших осіб, які внаслідок цього, навпаки, набувають право на вступ у спадщину. Правових наслідків від такого права не буде лише в тому випадку, коли потенційний спадкоємець відмовиться від прийняття спадщини до її відкриття.

Відповідно до ст. 1275 ЦК України, якщо від прийняття спадщини відмовився один зі спадкоємців за заповітом, частка у спадщині, яку він мав право прийняти, переходить до інших спадкоємців за заповітом і розподіляється між ними порівну. Якщо від прийняття спадщини відмовився один зі спадкоємців за законом із тієї черги, яка має право на спадкування, частка у спадщині, яку він мав право прийняти, переходить до інших спадкоємців за законом тієї самої черги й розподіляється між ними порівну. Положення цієї статті не застосовуються, якщо спадкоємець відмовився від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця, а також коли заповідач підпризначив іншого спадкоємця. Якщо на спадкоємця за заповітом, який відмовився від прийняття спадщини, було покладено заповідальний відказ, обов'язок за заповідальним відказом переходить до інших спадкоємців за заповітом, які прийняли спадщину, і розподіляється між ними порівну. Відмова спадкоємця за заповітом від прийняття спадщини не позбавляє його права на спадкування за законом.

У реальному житті в заповіті спадкоємцем призначається особа, яка є пов'язаною із заповідачем зв'язками спорідненості, шлюбу, проживання однією сім'єю або утримання, а тому входить до однієї з черг спадкоємців за законом. З метою захисту спадкових прав цієї особи законодавець закріпив правило про те, що в разі закликання до спадкування однієї й тієї самої особи одночасно за заповітом і за законом сама відмова від прийняття спадщини за заповітом не позбавляє її можливості прийняти спадщину на іншій підставі – за законом.

Спадкування за заповітом або за законом законодавець розглядає як окремі види спадкування (ст. 1217 ЦК України). У ч. 1 ст. 1273 ЦК України зазначено, що спадкоємець за заповітом або за законом може відмовитись від прийняття спадщини, навіть якщо право на спадкування за заповітом і за законом виникає в одного й того самого спадкоємця. Спадкоємець також має право спадкувати за заповітом, відмовившись при цьому від спадкування за законом, оскільки спадкування за заповітом засновується на чіткому волевиявленні спадкодавця, що має перевагу над спадкуванням за законом (ст. 1223 ЦК України). Виняток при цьому становить спадкування за обов'язковою часткою на підставі ст. 1241 ЦК України.

Отже, особа, на користь якої відкрилася спадщина одночасно й за заповітом, і за законом, має право прийняти її лише за однією із цих підстав. Також вона не позбавлена права відмовитись від її прийняття за іншою підставою.

Якщо спадкоємець, який мав право на спадкування й за заповітом, і за законом, подав заяву на прийняття спадщини за однією із цих підстав, він тим самим висловив свою згоду й на прийняття спадщини за іншою підставою.

Цей спадкоємець уважатиметься таким, що прийняв спадщину загалом – за обома підставами. Така презумпція існуватиме, якщо тільки він протягом установленого ст. 1270 ЦК України строку не заявить про свою відмову від прийняття спадщини за іншою підставою. Отже, якщо на момент завершення строку для прийняття спадщини спадкоємець подав заяву про прийняття спадщини за однією з підстав і не подав заяву про відмову від її прийняття за іншою підставою, він уважатиметься таким, що прийняв її й за заповітом, і за законом [2, с. 213].

Висновки. Отже, реалізація спадкових прав має чітке законодавче регулювання. В Україні кожній фізичній особі гарантується можливість виконання волі з приводу розпорядження набутих за життя майном. Реалізуються спадкові права на основі принципів, свобо-

ди заповіту, забезпечення інтересів обов'язкових спадкоємців, принципу охорони інтересів сім'ї та врахування гаданої волі спадкодавця. Спадкові права реалізуються через відкриття і прийняття спадщини.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 17. – С. 66. – Ст. 632.
2. Харитонов Є.О. Цивільне право України / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, О.В. Старцев. – 3-тє вид., перероб., і доп. – К. : Істина, 2011. – 808 с.
3. Кухарев О.Є. Спадкове право України / О.Є. Кухарев. – К. : Алерта, 2013. – 328 с.
4. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубевої. – К., 2008. – 739 с.

